

Kırkyedinci Konferans

Terbiye ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından

KÖY ENSTİTÜLERİ MESELESİ

Z. F. FİNDİKOĞLU

Bu senenin birinci konferansını veren, aynı zamanda bir sosyolog sayılmağa da sosyal mevzulara gösterdiği alâka bakımından hak kazanan Edebiyat Fakültesi Tecrübî ve Sosyal Psikoloji Profesörü Mümtaz Turhan, konferansının sonunda dinleyici İktisat Fakültesi talebesinin süal yağmuruna tutulmuş, Profesör de bu süallerden birine, içinde Köy Enstitüleri ile ilgili sorguları da muhtevi bir cevap vermişti. Bu süal ve cevap, arkadaşımızın konferansı sonuna bir not halinde eklenmiş bulunuyor.

O güne kadar Enstitümüz azası olarak yapacağım konuşmamın konusunu doğrusu tayin etmemiştim. Enstitü kararı icabı herhalde Köy Sosyolojisi ile alâkalı bir mevzu. Fakat ne gibi bir mevzu? İşte o günün akşamı zihnimde sizlerle yapacağım serbest sosyoloji sohbetinin konusu belli olmuştu. Profesör Mümtaz Beye sorulan meselelerin çoğu Köy Enstitüsü ile ilgili idi. Ben de bu mevzuu ele almayı, tarihî ve sosyolojik bir kadro içinde konuyu aydınlatma işine karar verdim. Kaldı ki önümüzdeki yeni 1966 yılının 17 Nisanı vardır. O gün memleket gazeteleri —gazeteler diyoruz, zira gazete ve mecmua sayfelerinden, sütunlarından başka yurt meseleleri üzerine ve meselâ bu müzmin Enstitülere eğilmiş ciddi araştırma, kitap da yoktur— geçen yıllarda olduğu gibi iki kampa ayrılacak, birisi “Köy Enstitülerinin kapatılmasının hayırlı olduğunu” diğeri “Bu kapatmanın memleket hayrına zararına bir davranış, hatta vatana ihanet teşkil ettiğini” ileri sürecek, karşılıklı suçlamalar, hatta çirkin yazışmalar görülecek. Siz gençler vaziyetten habersiz şaşıracaksınız. Yahut iki taraftan birine katılacaksınız. Nitekim

daha şimdiden Edebiyat Fakóltesinden dâvet ettiğimiz konferansı ile bazı talebeler arasında bu iki kampın havası esmiş idi. Ben şimdi her tek sosyal meseleyi bir “nokta” halinde tasarhyan ve bu noktayı çerçeveleyen tarihi hava ve sosyal şartları bu noktaya kuvvetli bir projektör gibi tutan sosyoloji disiplinin rehberliği altında konuşmama başlıyacağım.

— . I. —

Önce bu meselenin dahil olduğu sosyoloji koluna işaret edelim: *Terbiye sosyolojisi*. Bir defa sene boyunca meşgul olduğumuz iktisat sosyolojisinin bütün sosyoloji olmadığı neticesine varmanızı isterim. Sosyoloji kollarından hangisi daha mühim? İskolâstik, faydasız bir sâaf üzerinde de durmayalım. Fakóltemiz bakımından şüphesiz iktisadî meseleler sosyolojisi mühim. Lâkin meselâ, Edebiyat Fakóltesi için terbiye yönü ehemmiyetli. Mamafih sizlerin de iktisat kültürünüze, umumî kültür edinme itibariyle, diğer sosyoloji kollarını da eklemeniz lâzım. Zaten dersler dışında “Serbest sosyoloji konferansları” tertip etmemizin bir sebebi de bu değil midir?

Evet, Köy Enstitüleri diye adlandırılan mesele, Türk terbiye (yani maarif, mektepçilik, öğretim) sosyolojisine aittir. Eğer terbiyenin “yaşayan ve daha sonra hayata veda edecek olan nesillerin, yarıncı cemiyeti omuzlarına alacak nesilleri yetiştirmeleri ameliyesi” diye tarif edilmiş doğru ise bu yetiştirme işi başlıca üç veya dört öğretim dalı ile alâkalı olacak: *İlk, orta, yüksek, teknik ve meslekî*! Temel problem şüphesiz ilk öğretimdir. Az gelişmiş memleketlerin karakterlerinden biri de köylü sınıfının kalabalıklığı, köy denen morfolojik şeklin şehirleri ihtiva eden sahaya nisbetle genişliği ise netice olarak terbiye problemi de köyden yana ağır basacaktır.

Yalnız bu ağır basma, telâkkiye göre değişir. Osmanlı İmparatorluğu için terbiyeyi ve kültürü köye götürme diye bir resmî mesele mevcut değildi. Keza Tanzimat için, hatta birinci ve ikinci Meşrutiyet için de bu mesele, mesele teşkil etmemiştir. Köy, terbiye ve maarif müessesesinden mahrum mu idi. Devlet yönünden evet. Fakat cemaat, yukarıda yaptığımız terbiye tarifini, Devletsiz de tatbik eder. Geniş bir terbiye ademi merkeziyeti içinde yetişkin nesiller, kültür namına neleri varsa yetişen nesillere aktarma ederler. Aktarılan kültürün dinî olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Keza bu aktarmanın cemaatin bütünü için bahis

mevzuu olduğunu düşünmemeli. Her tabakanın okuyup yazmaya vukufu, bu vukufun belli bir kültür seviyesine kadar takviyesi kâfi görülür. Bu durumun Ankara'nın İstanbul yerine geçmesi âna kadar devam ettiğini söylemekte hiç bir mahzur yoktur. Binaenaleyh Devlet eli ve yardımı ile merkeziyetçi bir umumi ilk öğretim siyaseti, daha doğrusu köye kadar uzanmış bir maarif politikası bir Maarifi Umumiye Nizamnamesinin mevcudiyetine rağmen Cumhuriyet devrinin işidir. Yeni millî devlet, dış tehlikeden kurtulur kurtulmaz iç işlerinin başına maarif politikasını, bu politikanın merkezine de ilk öğretimi koymak hususunda Türk maarif tarihçisinin takdirini kazanmıştır.

Şüphesiz, Cumhuriyet imparatorluktan bir maarif cihazı devraldı. Bu cihaz içinde bir asır önce büyük devlet ve ilim adamımız Cevdet Paşa'nın adına bağlanan muallim yetiştirme müesseseleri de mahsul verdi. Millî mücadelenin ilk senelerinde Mustafa Kemal Paşa'yı yer yer karşılayan çok zuurlu bir muallim kütlesinin mevcudiyeti karşındayız. Maarifi köye götürme meselesi ortaya çıkınca bu işi görecek muallimi bulma güçlüğü, şehirlerdeki muallim yetiştirme müesseselerini köylere götürmek, köye gitmeyen şehirli insan yerine köy çevresinden yetiştirilmiş köylü insanı koymak fikri belirdi. İşte millî kurtuluş ferdasında bir kaç Köy Muallim Mektebinin vücade getirilmesi bu fikrin mahsulüdür. Şimdiden anlıyorsunuz: köye mektebi, muallimi, okuyup yazmayı götürme endişesi, Millî Kurtuluş devrinin, 1923'ün ferdasında doğan "Köy Muallim Mektebi" fikri ile, bu fikrin bir kaç sene sonra küçük ölçüde tecrübesi ile kendini göstermiş bulunmaktadır. 1927 de ilk nüfus sayımının belirttiği 13 milyonluk Türkiye'nin 40.000 şu kadar köye ve aşağı yukarı 10 milyon köylüye sahip Türkiye'nin köy maarif problemi şüphesiz sayısı pek mahdut bir kaç "Köy Muallim Mektebi" ile halledilemezdi.

Fakat mukaddes endişe devam etmektedir. Bir emekli ve nisbeten kültürlü bir zabitan parlamentoya girmesi ve bir gün Maarif Vekâletine getirilmesi, ikinci bir çareye başvurulmasına yol açtı. Feyzini kısmen Almauya'daki ikametine borçlu olan Maarif Vekili Saffet Arıkan, Almanya'da ordudan terhis edilmiş çavuşlardan köy maarifinde vaktiyle faydalanıldığına vakıf olmuş, XIX. asırda bu faydalanmanın vukuuna vukuf peyda etmiş. Vekâlet çevresine vukufunu nakleden Saffet Bey, dîrhal bu işin tatbikine girişiyor. O sıralardaki uydurma Türkçe cereyanı, sözde Türkçe olduğu ve "terbiye, talim, tedris, okutma, öğretme" işini ifade ettiği tevehhüm edilen, yaşayan Türkçede aslı bulunmayan "eğitmek" "kelime-fetiş"ini ortaya atmış, bundan yakıştırma ve hastalık belirtisi olan acaip bir "Kelime Ailesi" bile türetilmişti: *Eğitim*, sonra

eğitmen, eğitsel... İh. Maarif Vekâletinin adına giren “eğitim”den sonra ordudan terhis edilmiş çavuşlara bir kurs sonunda “eğitmen” adı verilecek, bunlar için hususî kanunlar ve düzenler vücade getirilecektir. Nitekim uzun bir müddet “maarifî köye götürme” Enstitüsünde bu yemî cihaz kullanılmıştır. Bugün kenarda köşede bu cihazın serpintileri mevcuttur. Ara sıra bu centilmen “eğitmen” lerin dertlerine, şikâyetlerine ait yazıları her halde gazetelerin okuyucu sütunlarında görmüşsünüzdür. Demek ki “Köy Muallim Mektebi” formülünden sonra ikinci formül “Eğitmen ordusu” siyasetinde toplanıyor.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1938 de kaybedilmesinden sonraki devre. işaret ettiğim endişenin üçüncü safhasını teşkil eder. Sosyoloji, her nevi sosyal hareketi, umumî ve şahıslardan ayrı bir hareket, bir hâdise gibi görür veya görmek ister. Fakat iktisatça az gelişmiş memleketlerde bu nevi telâkinin içine “şahsiyet” leri değilse bile “kişi” leri de sokmak gerekir. Onun içindir ki içtimaî ve kültürel tarihimize bir çok yenilikler “şahıs” larm, “kişi” lerin “arzu” larma bağlı kalmış, ölüm veya mevkiden düşme gibi sebeplerle bu “arzu” larm yürütülmesi sona erince, bir çok malî fedakârlıklara mal olan o yenilikler ve hareketler de tarihe malolmuştur. Acaba yukarıda anlattığım iki maarif reformu ve tatbikatı, “Köy Muallim Mektebi” ve “Eğitmen cihazı” hangi şahsî arzularla vücade gelmiştir?. Maarif tarihimizin bu safhası hakkında müsbet bir mütalea beyan etmek imkânsız. Zira pek yakın bir tarih devri olmasına rağmen benim ve sizin faydalanacağımız, hemen elimize geçecek kolay bir kaynak yok. Yalnız, 1927-1929 arasınd Ankara'da bulunmuşluğum dolayısıyla edindiğim müşahedelere göre birinci formülü eski Maarif Vekillerinden Necati Beye, ikinci formülü, işaret ettiğim gibi yine eski Maarif Vekillerinden Saffet Beye bağlamak mümkün. Bu şahsî faktörlerin işin içindeki payı nedir? Her iki vekil, Maarif Vekâletinin o zaman ki “erkânı” ile —ki bu erkân, talim ve terbiye heyeti azalariyle umum müdürlerden ibarettir— çok mütesanit bulunmaktadır. Hatta Necati Beyin “Benim Erkan-ı Harbiyemin fikri şudur ki...” ile başlayan beyanları, o zamanlar pek meşhur olmuştu. İleride terbiye sosyologlarımız, her iki formülün “şahsî” veya “anonim”, “kollektif” unsurlarını daha aydın şekilde anlatacaklardır.

Şimdi takip ettiğimiz usule göre üçüncü formüle, yani mevzuumuza geliyoruz. Bu safhada siyasi bakımdan İsmet Paşa, idarî ve meslekî bakımdan 1927 den sonra uzun müddet Maarif Vekâleti müze müdürü, daha sonra ilk öğretim umum müdürü olan İsmail Hakkı Bey ile, nihayet Maarif Vekili olan Hasan Âli ile karşılaşılıyor. Mutlaka “şahsî” te-

sir aramak icap ederse bu üç kişi üzerinde durulmalıdır. Bizim için mühim olan husus, 1923 den sonra başlayan bir mukaddes milli endişe zinciri üzerinde yeni bir icraat halkasının teşekkül etmesidir. Bu halka önce "Köy Enstitüleri projesi", daha sonra kanun ve tatbikatı diye adlandırılır. Aslında sayısı pek mahdut "Köy Muallim Mektebi", isim değiştirecek ve az zamanda memleket sathı üzerinde sayısı 22 ye çıkarılacak köyün yerlisi olan "Çavuş-Eğitmen" unsuru ise sadece köy çocuklarının bölgelerindeki Köy Enstitülerine alınması, yetiştirilmesi şeklinde devam edecektir.

İsimlerini işaret ettiğim üç kışiden birincisinin, yani İsmet Paşa'nın mesleki bakımdan mesele ile ciddi bir ilgisi bulunduğu şüphesiz söylenemez. Ancak başta ilk tedrisat umum müdürü İsmail Hakkı Tonguç olduğu halde bazı maarifçilerin siyasî temaslarını bilgisiz bir asabiyetle desteklemiş, bir müddet sonra kendisini Köy Enstitüsü icraatına vermiştir. Üçüncü "kişi", yani Hasan Âli ise tesadüflerin sevki ile köy maarif dâvasının bu üçüncü safhasına karışmış, 1946 sonuna kadar merak sahiplerinin hesabına göre yedi sene yedi ay ve yedi gün devam eden Bakanlığı esnasında, icraatının başlıca gerçek işçisi olan İsmail Hakkı Tonguç'un Hükümet içinde ve mecliste temsilciliğini yapmıştır. Eğer Türkiye Köy maarifi probleminin Cumhuriyet sonrası üçüncü halkası içinde mutlaka şahsî tesire yer verilmek icap ediyorsa —ki duruma göre ediyor —bu tesiri İsmail Hakkı Beyin şahsında aramak gerekir. Bu lüzum 1927-1930 arasında Ankarada bulunduğum zaman esnasında ilk tanışmama, 1940-1950 arasında ise yakından aldığım Köy Enstitüleri haberlerine, bazan yerinde yaptığım müşahedelere dayanarak ıeri sürüyorum.

Şimdi sosyolojinin pek hoşlanmadığı psikolojik bir metodolojinin tesiri altında İsmail Hakkı Tonguç'un şahsı üzerinde duracağım. Zira bu duruş bugünün "Köy Enstitüleri Problemi" ni ve etrafındaki söylentileri, zan ve kanaatleri aydımlatacaktır.

Benim 1927-1930 arasında Ankarada tanıdığım Maarif Vekâleti müze müdürü İsmail Hakkı Bey, Romanya'dan Türkiye'ye göç etmiş bir aileye mensuptur. Tahsilini Türkiye'de galiba İstanbul Muallim Mektebinde bitirdikten sonra muallim olmuş, sonradan maarif idaresine katılmış, arada bir "Almanya'da el işleri tedrisat" hakkında bilgi ve tecrübe edinmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Ankarada bulunduğum zaman Avrupaya tahsile gönderilmek fikrini beslediğim, Almanyayı ve Almanca'yı düşündüğüm için kendisinden Almanyada talebelik hakkında ma-

lumat edindiğini, o zamanlar Gazi Terbiye Enstitüsü'nde muallimlik yapan Köprülüzade Cemal Beyden ilk Almanca dersleri aldığını, arada bir İsmail Hakkı Beyin Almanca kitaplarından biraz faydalandığını, bir üfasında kendisinin "Mademki Türk Halk Bilgisi Derneği'ni kurdunuz, size Almanyada folklor çalışmalarına ait kitaplarımı vereyim" diyerek bana "Alman vatan bilgisi - Deutsche Heimatkunde" adlı bir kitap verdiğini, bu kitaptan anıyabildiğim nisbette notlar aldığını hatırlıyorum. Şüphesiz Alman folklorunun vatani, her milli folklor için olduğu gibi, Alman köyüdür. İsmail Hakkı Beyin de folklor kanalı ile köyü tanıma ve köy sanatlarını elişleri konus uyapma düşüncesi, daha önce aldığı muhtemel tesirler bir tarafa, bu suretle Almanyadaki ikametine bağlanabilir.

İsmail Hakkı Bey Romanyadan Türkiyeye göç ederken ne gibi aile ve çevre ananeleri, hatta tohum halinde ne gibi düşünceler getirmiştir? Bu süalin cevabını verecek vaziyette değilim. Yalnız sonradan edindiğim bilgiye göre ailesi, tanınmış Rumen politikacısı ve komünist rejiminden önce Romanyada çok kuvvetli olan Köylü Partisinin şefi Maniu'nun köy ideolojisine sempati besliyen bir Türk ailesidir. Zayıf bir ihtimal olarak Romanyadan Türkiyeye gelen ailesinin çevresinden böyle bir köy sevgisi ve köylü meselesi getirmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

İsmail Hakkı Bey, Türkiye'de fertleri o zaman dahi fikir hayatında kendilerini göstermiş bir ailenin damadı oluyor. Bu aileden Mülkiye mezunu Nafi Atûf Bey, İkinci Meşrutiyet devrinin ilk senelerinde Edirne Vilâyeti Maiyet memuru iken, 1908 den önce temeli Fransa'da kurulmuş olan Türk sosyoloji çığırına bağlanmıştı: *Prens Sabhaaddin mektebi*. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğunun devlet ve kültür merkezinde dahi görülmeyen bir fikir cereyanının havasını, mecmuası ve ideolojisi ile Edirne'de görüyoruz: *Sa' yve Tetebbü* Dergisi. İsmail Hakkı'nın içine girdiği ailenin bir başka oğlu, Şevket Aziz Bey, 1919 dan sonra İstanbul'da neşredilen bir ideoloji mecmuasının yazı heyeti içinde bulunmaktadır: *Aydınlık*. Nafi Atûf, Namık Zeki'ler (bugün tanınmış iktisat ve Maliye Profesörü, birinci sınıf Türk Ekonomisti Profesör Namık Zeki Aral), Vehbi'ler (sonradan yüksek ticaret ve iktisat mektebinde sosyal iktisat profesörü, daha sonra Millet vekili Profesör Vehbi Sarıdal), Sabaha'din çığırının mektep telâkkisine uygun bir müesseseyi zevcesi Nezahet Ege ile birlikte Erenköyde "Prens Sabahaddin dairesi: Güneş Köleği" adı altında kurmağa çalışan Ragıp Nureddin'ler... le birlikte adeta "Edirne Sosyoloji çığırını" diye adlandırılacak çığırın rehberliğini ve idareciliği yapmış, ademi merkezizetçi bir maarifçilik hareketinin ve mem-

mekteplerinin hususiyetlerini gözönüne alan bir maarif cihazının atmosferini yaratmaya çalışmış, nihayet 1927'de bu esasa uygun bir hususi mektepçiliğin "cemiyet" ini ve biraz sonra "mektep" ini —ki bugünkü Arkara maarif koleji, o mektebin devamıdır— vücuda getirmiştir. Maarif literatürüne ilk defa bir "Türkiye Maarif Tarihi" hediye eden Nafi Atûf'un kendi ailesine giren damadın üzerinde tesirsiz kalamayacağı şüphesizdir. Belki de böyle bir tesir, İsmail Hakkı'nın aileye intisabından önce başlamış, bu intisabı izdivaca zemin hazırlamıştır. Nihayet 1923 - 1940 devrinin Maarif Vekâletinde vekillerin değişmelerine rağmen, daima hâkim tesirini muhafaza eden Nafi Atûf Beyin müze müdürlüğünden ilk öğretim müdürlüğüne yükselen İsmail Hakkı Beyin mesleki mobilitesi ile ilgisi ayrıca bir konu teşkil edebilir.

Yukarıda anlattığımız ve birbirini içine giren tesir daireleri, döneme doluşa Mustafa Necati'nin "köy muallim mektebi" ne, Saffet Arkan'ın "Eğitmen ordusu" na genişetilmiş ve programlaştırılmış bir şekil verecek, "köyü canlandırma", "öğretmeni doğduğu yere bağlama" ve "öğrenime eski el işleri mualliminin zevkine göre bir şekil verme"... gibi fikir unsurlarını, resmî bir yüksek mevkiin verdiği cesaretle bir idare ve işletme potası içinde kaynatacaktır. Bu hususta yukarıda saydığımız birinci ve üçüncü kişilerin değil, İ. H. Tonguç'un ön safta bir rol oynadığı, diğer iki kişinin belli bir fikre inanmış insan taarfindan âlet olarak kullanıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Zira üç şahıstan ikincisidir ki Romanya'dan, Edirne'den, Almanya'dan Bacon'un anlattığı meslekî *idola*'lardan gelme çeşitli tesirleri bir araya toplamıştır. Esasen 1940 dan önce İsmet Paşa'nın, H. Â. Yücel'in köy maarif endişesi ile ilgili "Köy Enstitüleri" ideolojisine uzaktan yakından temas eden hiç bir "endişe" leri mevcut değildir. Hiç değilse bu "endişe" lerin herhangi bir belirtisine sahip bulunmuyoruz. Halbuki İ. H. T., Maarif Vekâleti içinde ilk iki tecrübenin hâdiseleri içinde kendine mahsus bir proje ve ütopi dünyası içinde yaşamakta, eline geçecek bir idarî fırsatı beklemektedir.

İşte bugün dahi bahis mevzuu Köy Enstitüleri meselesinin ortaya çıkışını anhyacak ve anlatacak sosyolojik illiyet denemesi için kullanılabilecek, icabında derinleştirilecek tarihî materyal ve sosyolojik sebepler hakkında kısaca vermek istediğim izahat bundan ibarettir. Şimdi meseleyi terbiye sosyolojisinden sonra tedvin sosyolojisi yönünden ele alacağız.

— . II . —

Bazı sosyologlar, meşhur Alman feylesofu Kant'ın bilgi teorisindeki *madde* ve *şekil* teorisini sosyolojiye tatbik ederler. Şöyle ki, nasıl bilgi

denen nesneyi çevremizden gelen ihsaslarla zihni kadroları nbirleşmesine borçlu isek, hukuk kanunları da cemiyetten gelen ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar ve zaruretlerin kanun formları ve formülleri içinde düzenlenmesi mahsulüdür. O halde Köy Muallim Mektebi ve Eğitimci ordusu safhalarını takip ederken ortaya çıkan ve adına Köy Enstitüsü denen öğretim müessesesi projesi de sosyal bir mülâhaza olmak safhasından tedvin safhasına geçirilecektir. Sosyolojinin mühim bir problemi sayılan tedvin amelîyesi için de bir misâl teşkil eden bu ciheti şimdi tasvirî şekilde anlatmak isterim.

Gerçekten memleketimizin siyasi particiliğine kadar nüfuz eden, öğretici ordusunu ikiye bölmeğe kadar meşum tesirleri görülen, bu konuşmanın yapıldığı tarihte —1966 basında— dahi meslek huzursuzluğuna meydan veren Köy Enstitüleri adlı problemin 1940 yılına ait B.M.M. zabıtlarında çok dikkati çeken akislerine şahid olmaktayız. Projeyi görüşen Türk Paramentosu, âdeta bir köy sosyolojisi semineri manzarası arzettekte, çok geçmeden 1947 de yapılacak reformun esaslarını daha o zaman gören ve ortaya atan ciddî, fakat o devre mahsus diktatoriyal zihniyetin tesiri altında kenara atılan görüşler ileri sürülmektedir. Fakat her nedense, bu görüşlerin değersiz gösterilmesi yolunda bir davranış, nihayet yine her nedense “müstaceliyet” teklifi!! Umumiyetle tedvin politikamızın bir hastalığı olarak sık sık şahid olduğumuz, sonraları “ivedilik” kelimesiyle ifade edilen bir acelecilik bu çok hayatî memleket meselesinde de görülmektedir’.

Hazırlanması üzerinde vaktiyle durulmasına lüzum görülmeyen ve acele olarak kanunlaşması istenen projenin bütününün müzakeresi sırasında projeyi lâyük olduğu ehemmiyetle karşılıyan mebusların söylediklerini 25 yıl sonra bugünkü bir konuşma esnasında tahlil etmek, gerçek ile olan alâkalarını belirtmek imkânsızdır. Yalnız bu mebuslardan bir kaçının bugün dahi sosyal mesele olmak vasfını taşıyan ve üzerinde durulabilecek konuşmalarına kısaca temas etmek faydalı olacaktır.

1. — Kanun projesi Türkiyeyi on iki bölgeye ayırmıştır. Konya Millet Vekili Dr. Osman Şevki, bu yeni mekteplere verilen ada temas ettikten sonra bölge meselesine geçiyor :

1) İşte bu taslağın B.M.M. zabıtlarındaki belirtisi :

Bütçe Encümeni adına Salah Yargı — “Köy Enstitüleri layihasının bugün müzakeresini rica ederiz.”

Başkan. — “Köy Enstitüleri Kanununun bugün ve müstacelen müzakere edilmesi teklif ediliyor. Bu teklifi yüksek reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... etmeyenler, kabul edilmiştir”!!

“— Enstitü ismine dokunacağım. Niçin Enstitü denmiştir? Buna enstitü demekten ziyade Politeknik Mektebinin daha küçük makyasım ifade eden kelimeyi bulmak lâzımdır. Ben bulamadım. Mamafih kelimeleri aynen yazmak dâvasında olanlara iltihak ederek diyeceğim ki, Enstitü kelimesine (Enistitü) deyirevelim (Gülüşmeler). Burada en büyük dâva köy Enstitüleri veya şimdi teklif ettiğim gibi köy (Enistitüsü) lerinin memleket dahilinde taksim ve tevziidir. On iki muhtelif mıntakada köy enstitüleri kuruyor. Bu mıntıkları teşkil ederken Maarif Vekâletinin ne gibi zaruretlere istinat ettiğini esbabı mucibesinden iyice anlıyamadım. Ben bunu kendi cephemden mütalea etmek istiyorum. Konya için 1000 hoca lâzım. Konyanın başlı başma hususî bir mektebe ihtiyacı vardır. Mahreci ve müşterisi bu kadar bol bir yerin çocuğunu uzak yerlere göndermekense, madem ki bir fedakârlık yapıyor, Maarif Vekâleti muhitin uzaklığını nazarı itibara alarak kararını ona göre vermelidir ki, bu suretle daha ziyade müfid yolları çıkmış olalım. Burada Konyalıların arzusunu bildirmekle iftihar duyuyorum. Bir mektep de burada yapılsın ve o kalabalık olan o muhitin halkı başka tarafa gönderilmesin.”

2 — Kanun projesi, ilk öğretimi yayma işinin ikinci safhası olan Eğitmen işini ortadan kaldırmıyor. Eskişehir Millet Vekili Emin Sazak, bu iki safha ile, yeni başlayacak üçüncü safhayı karşılaştırıyor :

“— ... Eskişehir'de şahidi olduğum için minnet ve şükranla söylerim. Galiba adına **eğitmen** diyorlar. Bunların bulunmadığı köy bizim tarafta ancak 10-15 tane kalmıştır. Her şeyden evvel bu işin müessisi olan Saffet Arıkan'a şahsen şükranımı arz ederim. Zannederim benim gibi bütün Türk milletinin de bütün bu küçük köyleri okutmak hususundaki hisleri bu merkezdedir. Eğitmenleri o kadar enerjik buldum ki, muallimlerde bunu görmedim. Geçen sene kendi kazamda kaplıcaya gitmişim. Eğitmen orada muhtarı almış, köylüyü toplamış, mektebin taşını kerestesini getiriyorlar, valiye, kaymakama bâr olmaksızın kendi mektebini kendileri yapıyorlar, onların yetiştirdiği çocuklara baktım, hakikaten onlarda da benim aradığım hayat enerjisini ve faydalı bilgi itibariyle büyük bir terakkiye namzet olduklarını gördüm. Acaba bunları biraz daha nurlaştırmak mümkün değil mi? Mevcut enerjiyi kaybettirmemek için askerlik etmiş çocukları toplamışlar, okutuyorlar, altı sekiz ay tahsil gösteriyorlar. Burada zikre şayan bu teşkilâtın en kuvvetli tarafı beş köy ve beş mektebde bulunan eğitmenlerin terbiye, tahsil ve talim kabiliyetlerini yükseltecek bir seyyar murakıb ve müfettiş bulundurulmasıdır. Bunlar hergün için onların talim ve terbiye kabiliyetini yükseltiyor ve bilmediklerini öğretiyor. Onları görünce çok memnun oldum ve bahtiyarlık hissettim. Çünkü bu işi ötedenberi kafamda gezdirir dururdum. Bu millet ne vakit çocuklarını okutabilecek diye! Bu işi nasıl başarmalı? Bu gün başarılı olduğum şükranla görüyorum. Bu buluş mucize gibi bir şeydir. Malûmu âliniz her şey bulunduktan sonra basittir. Benim bildiğim bunun mucidi Saffet Arıkan'dır. Bu teşkilât onun ismini taşımalı, eğer başka iş ortağı varsa onun da ismi girmelidir... Bundan başka bu kanununun tatbikatı neticesinde küçük ve büyük köylerle kar-

şılaşacağız. Köyler 60-80 haneyi geçince oraya tayin edilecek eğitimci veya öğretmene daha fazla maaş vermek suretile daha bilgili kimseler gönderilmesi zaruret icabı olmaz mı? Çünkü 300 haneli köy çocuklarının, küçük köy çocuklarına nazaran, daha fazla bilgiye ihtiyaçları vardır. Şimdi 15 haneli bir köyle 300 haneli bir köy aynı seviyede yetişecektir. Zihnime takılan mesele budur. Köy Enstitüleri lâyihasını da henüz okumadım. Salâh Yargı arkadaşımız, vebal vermek istemem ama, geldi müstaceliyet istedi; memleketin en büyük ve mühim bir kanununu, aklımız ermeden çıkarmaya vesile oldu. Aklımız ererek çıksaydı elbette daha iyi olurdu. Bendeniz bu hususta Maarif vekili arkadaşımızın bizi tenvir etmesini rica ediyorum... Şimdi bu tahsili Köy Enstitüleriyle beş sene yükseltince acaba yeni öğretmenler, eğitimci gibi köylünün içine nüfuz edebilecekler midir? Burada bir tereddüt hâsıl oldu. Tenvir edilmemi rica ederim."

3 — Kanun projesi yeni müesseselere yalnız köy çocuklarını kabul ediyor. İstanbul Mebusu Kâzım Karabekir Paşa bu hususta şöyle düşünüyor :

"— ... Lâyihanın 3. maddesi Enstitülere yalnız köy mekteplerini bitirenleri kabul ediyor. Böylece şehir ve kasaba çocuklarının teması kesiliyor. Halbuki dünyanın her tarafında bu teması çoğaltmak için yeni tedbirler alındığım görüyoruz. Büyük şehir çocuklarının köylere gitmelerini temin için bütün milletler yarış ediyorlar. Biz ise, bir iki şehrimiz müstesna. İstanbul, İzmir, Bursa gibi diğerleri zaten mahiyeti itibariyle ufak olan ve halkının büyük bir kısmı ziraat yani köy işleriyle meşgul olan kasabamsı şehirlerde ve kasabalarımızın mekteplerinden çıkan ve belki de babasının ziraatla veyahut meyvacılıkla meşgul olan çocukları bile köylere almıyoruz. Şu halde 40-50 sene sonraki hayatı tasvir edersek memleketimiz ikiye ayrılmış olacaktır. Biri köylünün kendi ruhile terbiyesi, biri de şehirlilik kısmı. Halbuki bugün görüyoruz; gerek iktisadî ve gerekse siyasî bir takım doktrinlerle kurulan büyük büyük teşekküllerle büyük Devletler bu nokta ile çok meşgul oluyorlar. Biz şehir ve köy çocuklarına birbirleriyle kaynaştırarak yerde bir safiyeti fikriye ile ayırırsak, sonra acaba bu köylere başka taraflardan yapılacak telkinlerle günün birinde biz şehirlilerin karşısında başka fikirlerle onları mücehez bulmaz mıyız? Onun için bendenize öyle geliyor ki, şehir çocuklarını köylere götürmek için diğer Devletlerin yaptığı gibi daha bazı tedbirler almalıyız. Her medenî memlekette olduğu gibi münevver çocuklarımızı köy Enstitülerinde staj gördürerek tecrübe sahibi yapmalıyız. Üniversiteden çıkıp Devlet memuru olacaklar da köylülere ve köy çocuklarına maddî ve manevî yardımlarını esirgememelidir. Köylüler onları kendi menfaatleri için çalışan hayırhah kimseler olduğunu görsün. Her Devletin yaptığı gibi gençlerimizi muayyen zaman zarfında köylerde barınmalarını temin edecek yerler yaptırmalıyız. Nitekim burada da Enstitü düşünölmüştür. Bendeniz maruzatımda daha başka esaslar da arz etmiştim. Bu suretle bütün şehir gençliğinin köy gençliği ile köy halkine ruhî kaynaşması temin edilmelidir. Denebilir ki, esbabı mucibede de beyan ediliyor. Şimdiye kadar biz şehirlilerden, kasabalardan muallim

göndermekle hiç bir şey elde edemedik. Bu tamamen sisteminin muvaffak olmamasından ileri gelir. Bu gün şurada, yanımızda bir köy mektebi vardır, köyün içindedir. Fakat köylü çocuğunu şehirli yapmaktadır. Demek oluyor ki, biz bu köy mekteplerine köyün ihtiyacına göre bir şey verseydik, muallimlere ona göre tahsil verse idik. Muallim bağdan anlamaz, aşından anlamaz, nebattan anlamaz, çiftten anlamaz, hiç bir şeyden anlamaz. Yalnız klâsik tahsilini yapmış. Nasıl köyle ünsiyet eder? Onun için şimdiye kadar muvaffakiyetsizliği yalnız şehir hayatının köylerde tatbikinde aramamalı, bilâkis usulü tedrisin, usulü talimin köylerin ihtiyacına tekabül etmemesinde aramalıdır. Onun için köylü, şehirli diye de tefrik etmemelidir. Zaten münhasıran köy çocuklarından buraya kâfi derecede eleman bulmak mümkün olabilir. Şehir ve kasabalarda ilk mektebi bitirmişlerden lâzım gelen şeraiti haiz olan ve köylerde çalışacağı taahhüd eden ve gelib de bu müesseselerde beş yıl tahsili kabul edenleri de almalıdır. Bu suretle öğretmenler arasında şehirli, köylü diye memlekette bir ikilik yaratılmış olmaz.... Son olarak isim meselesi.. Buna da Enstitü diyoruz. Ziraat Enstitüsü, diyoruz. Kız Enstitüsü diyoruz. Bilmem bu ismi köy muallim müesseselerine kadar tamim etmeli mi? Yoksa kendi mesailerine uygun ve köylülerin ruhuna kadar tesir yapacak bir isim bulmalı mı? Bendenize öyle geliyor ki "Hayat Mektebi" yahud "Hayat Kaynağı" gibi daha anlaşılır ve köylüler, çocuklar üzerinde "Bize hayat vermeğe gelmiştir" gibi bir tesir bırakacak bir isim vermek daha muvaffık olur. Böyle yaparsak hem yüksek Enstitülerin ismini bu kadar yaymış olmayız, hem de gerek çocuklar ve gerek köylüler üzerinde daha güzel bir tesir yapacak şekilde maksad izah edilmiş olur.

4 — Proje, Enstitüleri tamamiyle köy çocuklarına hasrediyor. Fakat köy ile kasaba ve şehrin hududunu çizemiyor. Bingöl mebusu Feridun Fikri, Kâzım Karabekir Paşanın da bahis mevzuu ettiği bu hususa ehemmiyetle işaret ediyor:

— Kanunun 3. maddesindeki prensip esaslı olduğu için bu hususta düşüneneği arzetmeği lâzımeden görüyorum. Çünkü 3. madde Enstitüleri yalnız köy mektepleri mezunlarına hasrediyor. Halbuki bendenizin daire intihabiyemi olan Bingölün merkezi Çapakçur, öyle bir vaziyettedir ki, orada okumakta olan köylü çocukların, bu kanunun çerçevesi dahilindeki hükümler tatbik edilecek olursa, bu mektebe alınmaması iktiza edecektir. Halbuki orası küçük bir muhit olduğu için bazı vilâyetlerimizin mahdud vaziyeti diğerlerinden farklı olmadığından bu ciheti burada nazarı itibara almak iktiza eder. Yani mümkün olduğu kadar bazı arkadaşların izah ettikleri gibi Muğlamlı Daçyası, Kahta, Karaisalı ve buna mümasil kaza merkezleri vardır ki, bunlar köy gibidir. Bunları bu nimetten mahrum etmek gayet sakat ve yanlış olur. Onun için bendenizce vilâyet merkezleri denirse bizim Bingöl de bunun içerisinde kalır. Buna bir formül bulmak iktiza edecektir. Bilhassa bu noktanın esaslı şekilde ifade edilmesi lâzımdır. Bundan başka Şark Vilâyetlerinde bilhassa bu muallimlerin ifa edecekleri büyük bir hars vazifesi vardır. İctimaî noktadan, hars noktasında ve bilhassa dil nok-

tasından bu muallimlerin köylerde de meşgul olarak onların dillerini tashih etmek, memleketimizin, milletimizin, tesanüdümüzün bütün gayelerini nazarı itibara alarak tamamiyle misyonlarını köylünün ruhuna telkin edecek şekilde yapılmasını temin etmesi için bilhassa Maarif Vekilinden Şark Vilâyetlerini daha ziyade nazarı itibara alınmasını ve elden geldiği kadar vilâyetlerin bu kanundan daha esaslı surette istifade etmeleri esasını araştırmalarını rica edeceğim.

5 — Manisa mebusu Kâzım Nami Bey, Cumhuriyet başlangıçlarından itibaren köye ulaştırılacak maarif meselesinin tarihçesine temas ediyor ve Enstitü projesini bu tarihçeye bağlıyor :

— ... Köy Enstitüleri fikri şöyle kafadan düşünülüvermiş, memleketin hayat ve faaliyeti umumiyesiyle uğraşılmamış olarak vücade getirilmiş bir eser değildir. Köy enstitüleri Kanununun bilhassa köy eğitimcilerinin işe başlamasından sonra vücuduna şiddetle ihtiyaç olduğu görülerek tesisine çalışılmış bir müessesedir. Bugün Maarif Vekâleti Eskişehirin Mahmudiye yahut Hamidiye köyünde — çünkü birisinde kurs vardır, birisinde de Köy Muallim Mektebi — Trakya'da Kızılcılluda, bir de Kastamonu'da Köy Muallim Mektebi açmış bulunuyor. Benim bildiğim dört tane Köy Muallim Mektebi vardır. Bu okullar köylere muallim yetiştirmek için teessüs etmiş ise de bu köylerde beş senelik tahsilini yapanlar içinde istidadı mahsus olanlar varsa diğer memleketlere tahsili âliye kadar da sevkedilebilirler. İşte bu tecrübeler Köy Enstitülerine lüzum göstermiştir. Kanun yapılan temennilerin, idealistçe söylenen sözlerin bence hepsini camidir. Bendenizce köy enstitüleri, memlekette ilmi bir surette köylüyü kalkındırmak ve köylüyü terbiye etmek ve köylüye cihanı anlatmak için büyük bir teşebbüstür. Fakat bu teşebbüs köylüyü şehre getirmek teşebbüsü değildir. Köylünün, köyüne, arazisine sevgi ile bağlı olarak köyünde çalışması için yapılmıştır. Bendeniz bunun için Vekil Hasan Aliye teşekkür ederim ve bu hususta çok çalışan arkadaşımız İsmail Hakkı Tonguç'u da hürmetle yadedirim..... Şehir ve köy meselesine gelince: Bazı vilâyet merkezlerinin köy mesabesinde olduğunu söylediler. Rençberlik itibariyle bu memlekette şehirlerimizde dahi köy gibidir. Beni mdairei intihabiyem olan Manisa şehri, memurları ve bir kaç sınıfı çıkarılacak olursa mütebakisi kâmilen rençberdir. Çiftçidir ve çiftçilikle işigal ederler. İstanbul, İzmir gibi ticarî şehirlerde dahi civar yerler rençberlik ederler, bahçıvanlık ederler. Eğer biz bu köy mekteplerini bu gibi şehirlere de teşmil edersek işin altından kalkamayız. Bingöl merkezi bugün köy halinde de bulunsa nihayet Vilâyettir. Şimdi küçüktür, fakat sonra büyüyüp şehir olacaktır. Binaenaleyh şehri şehir, köyde köy olarak telâkki etmek icap eder. Onun için maddenin burasını değiştirmemelidir. Sonra kültür bahsi, Kültür nedir? Milli vicdanın muhtelif tecilleri demektir. Durkhayımcı Sosyoloğ olanlar böyle düşünürler. Bendeniz de sosyolog yamaklarından olduğum için böyle düşünüyorum. Kültürü irfana, ilim, teknik mânâsında alırsanız o zaman değişir, fakat milli kültür hiç bir zaman ayrı değildir. Şehir mektebinde de, köy mektebinde de aynıdır, öylece gidecektir. Milli vicdana taalluk eden şeyler köy mües-

seselerinde dahi aynı süratle ilerleyecektir. Çünkü kültüre taallük eden dersler ilk mektepde ne ise-ki coğrafya, tarih yurt bilgisi gibi dersler ki bunlar kültür dersleridir —köy mekteplerinde de aynı olacaktır. Yalnız teknik değişecektir. Onun için bunlar memlekette ayrı bir vicdan yaratacaktır. İki türlü millî vicdan olacaktır endişesi varid değildir. Bendenizce bu iki takrire lüzum yoktur. Doğrudan doğruya maddenin kabul edilmesi lâzımdır².

1940 yılının B.M.M. nden misal olarak naklettiğim bu konuşma parçaları yeter zannediyorum. Görüyorsunuz ki içlerinden biri, sonuncusu Derkheim sosyolojisinden bile faydalanmaktadır². Mamafih diğerleri ve daha zikretmediğimiz konuşucular sosyoloji ve sosyolog ismi zikretmesizin de “Sosyoloji yapmak”ladılar. Konuşmalar bir çok ciddî iktisadî ve içtimai problemlerle örülü. Bunların içinde çok geçmeden 1946 sıralarında bazı siyasî ve sosyal gerginliklere meydan verecek “önceden görme — Prévision” ler bile vardır. Meselâ Enstitü mezunlarına tayin edildikleri köylerde verilen arazinin husule getirdiği ihtilâflar ve çatışmalar bunların başında gelir. Anglo-Sakson blokunun İkinci Dünya Harbi sonundaki zaferinin neticesi olan siyasî partilerde ikilik ve daha sonra çokluk bu çatışmalardan faydalanacak, bunun üzerine Köy Enstitüleri davasının sahibi olan Partisi içinde dahi yukarıdaki *Prévision*’lardan bazıları ele alınacak, meselâ mezunlara toprak dağıtımı, Enstitülere şehir ilk mekteplerinden çıkanların da kabulü, kız ve erkek talebe beraberliğinin kaldırılması..... gibi tadillere doğru gidilecektir.

— III —

Enstitülerin 1940-1950 arasındaki hayatını B.M.M. kanalı ile takibe devam edersek 1947 yılının gerçekten bir dönüm noktası teşkil ettiği görülür. Aynı siyasî partinin -ki bu parti C.H.P. dir.- tek temsilcisi olan bir

2) Bugün 92 yaşında bir emekli muallim-mebus olan Kâzım Nami Beyin Türk sosyolojisi tarihinde yeri vardır. 1908-1912 arasında Selânik’de Ziya Gökalp ile tanışmasının bunda tesiri olsa gerek. Fransızcadan dilimize bir sosyoloji kitabı çevirmiş, terbiye sosyolojisi ile ilgili eserler neşretmiş, mecmualar çıkarmış, bugünlerde Ziya Fökalp hakkında bir eser yayınlamıştır. Değerli bibliyograf T. Acaroğlu bu eser hakkında şu izahatı evriyor: “Kâzım Nami Duru’nun (doğ. 1876) yazdığı bu kitap, Millî Eğitim Bakanlıkça yeniden 4.000 sayı bastırıldı (272 s., 1 portre). Yazar, daha 1910 da Selânik’te tanışıp birlikte çalıştığı Ziya Gökalp’ın türkçü, sosyoloğ, ittihatçı, dinci, iktisatçı, ülkücü, bilhassa eğitimci yönlerini etraflıca tanıtmaktadır. Ziya Gökalp bibliyografyasına eklenmiş değerli bir eser.”

başka Maarif Vekili, Reşat Şemsettin Bey, Enstitüler Kamumu "düzeltme ve tadil" e teşebbüs ediyor. Bu teşebbüs ile ele alınan meseleleri, bir Millet Vekilinin yeni Vekile sorduğu 19 süale verilen cevapta çok açık basit şekilde ifade edilmiş buluyoruz. Bunların içinde bizim için faydalı olabilecek olanların başlıcaları şunlardır:

1) Enstitü mezunlarının hizmetlerini ödeme, 2) Enstitülerde yetecek miktarda ve kalitede kültür, ziraat ve sanat öğretmenlerinin bulunup bulunmadığı, 3) Enstitülerin bir kaçında Busca ders bulunduğu, tecrübesinin yapıldığı sayısının doğru olup olmadığı, 4) Bazı gazetelerde görülen haberin Maarif Vekâletinin Enstitüleri eski Medreselere kalbedeceği rivayeti'nin aslının ne olduğu, 5) Enstitülerdeki karışık kız, erkek talebe meselesi, öğretmenlik vasıflarının değeri.

Ondokuz soru içinde daha ziyade pedagojik bakımdan ayırdığımız bu beş süalin cevaplarını veren Vekilin söylediklerinden çıkardığımız ifadelerle nakledelim:³

1 — "Enstitüler Kanunu, mezunlara yalnız 20 lira aylık ücret biçmiştir.³ Ayrıca hizmet aldıkları geçim arazisi adı altında devlet malı topraklarından veya pazarlık suretiyle alınan araziden bir köylü ailesini geçindirecek genişlik ve nisbette bir toprak tahsis ediliyor. Bu suretle öğretmenler hem öğretmenlik ediyorlar, hem de mekteplerine tahsis edilen toprağı işliyerek geçimlerini temine çalışıyorlar. Tecrübelerden alınan derslerin telkini ile bu sistemde bir düzeltme yapmak zarureti kendini göstermiştir. Bundan dolayı bir kanun projesi hazırlanmış olup geçici bir komisyon, bu tasarıyı incelemektedir. Bu proje kanunlaştıktan sonra Köy Enstitülerinden mezun olan gençlerimiz de âmme hizmeti ifa eden bütün vazifeler memleket evlâtları gibi geçimlerini temin etmiş olacak, onlar da kendilerini asil vazifeleri olan öğretmenliğe hasredeceklerdir."

2 — "Bu ânda — yani 1947 de — Enstitülerde 465 öğretmen umumi bilgi derslerini 67 si sanat derslerini, 38 ziraat işlerini idare ediyor. Biz umumi bilgi derslerini takviye yoluna gideceğiz. Şimdiden yüksek tahsil görmüş 180 öğretmeni Enstitülere dağıtmış bulunuyoruz. Enstitülerimizin müdürlüklerine, liselerimizde öğretmen okullarımızda hocalık yapmış ehliyetli hocalarını tayin ettik. Aynı Enstitülerde ilk öğretimde başarı göstermiş öğretmen arkadaşlarımız, kahraman ruhlu, çalışkan ve kıymetli meslek arkadaşlarımız vardır ki onlardan da faydalanmakta devanı edeceğiz. Keza ziraat ve sanat derslerini de takviyeye çalışacağız, Ziraat Vekâleti şimdi bize 100 ziraat muallimi verecektir..."

3) Bk. B.M.M. zabıtları ve "Ulus" gazetesi: 30-8-1947.

3 — “Mekteplerimizde okutulması mutad olmayan bahis mevzuu yabancı dil, incelemelerimize göre, hiç bir köy enstitüsüne konulmamış, böyle bir ders okutmak için kimse tayin edilmemiştir. Eğer böyle bir şey düşünülmüş ise tahakkuk etmemiş bulunduğu göre bu düşüncemin Bakanlığın en yüksek selâhiyet merciinin vukufuna dahil olabilecek bir muamele mahiyetini iktisap etmeyerek tâli vazife unsurlarının bir tasavvur mahiyetini asla aşmamış olduğu anlaşılır...”

4 — “Bu mutaleada bulunan Mecmua “Markopaşa”dır. Bu Dergiyi çıkarana köy Enstitülerimizle diğer tahsil müesseselerimizin nasıl bir hava iktisap etmesini istediklerini bilirsiniz. Onun için biz bu gazete muharriri gibi düşünenlerin ve duyanların canını sıkın bir şeyler yapıyorsak bundan ferahlık duyabiliriz. Bundan başka bir İstanbul gazetesine göre Enstitülerimizi Prusya’daki Kadet mekteplerine benzetiyor musunuz! Bu gazeteyi ve yazarını demin adını söylediğim mecmua sahipleriyle bir sıraya koymak doğru değildir. Yalnız bu gazete yazarları gaflet içindedirler. Eğer benimle konuşmuş olsalardı yanımdan ayrılırken yanıma geldikleri zaman taşıdıkları his ve fikirlerden bambaşka his ve fikirlerle ayrılırlardı. Enstitüler ne o mecmuanın, ne bu gazetenin istedikleri gibi müesseseler olmyacaklar, sizlerin ve bütün Türk milletinin istediği müesseseler olarak inkişaf ve tekâmüllerine devam edeceklerdir.”

5 — “Enstitüler kuruluş devresindedir. Her kuruluşta görüldüğü gibi kusurları bulunabilir. Vazifelerimiz bunları gidermek, Enstitülerimizi memleketin milletin beklediği hale yükseltmektir. Orada kızlarımız ve erkek çocuklarımız hemşire ve kardeş gibi terbiye, ziraat ve karşılıklı saygı içinde yaşayıp yetişeceklerdir. Bunu temin etmek vazifemizdir... Türk köyünün kalkınmasının başlıca şartlarından birisi, Türk köyüne ehil yetli, liyakatlı, milletini, yurdunu seven feragatli, faziletli öğretmen göndermektir. Köy Enstitüleri, bu tip öğretmen yetiştirecek en elverişli kaynaklardır. Onlar Türk köyünden çocuğu alır, köy şartlarına uygun bir şekilde onu öğretmen yetiştirir. Biz bu millî dâvayı hal etme yolunda tecrübelelerin bize kazandırdığı bir çok gazete ve müesseselerimize güveniyoruz. Millet fedakârlık yapmıştır ve bu fedakârlığı yapmaya devam edecektir. Bu müesseseleri göz bebeğimiz gibi koruyacağız...”

Bir Meb’usun 19 sâli içinden seçtiğimiz bu beş soru, aşağı yukarı diğerlerini de içine alan belli başlı meslek meselelerini teşkil ediyor. Gerçekten birinci mesele, gerek 1945 de ilk Enstitü mezunlarının ve gerek düzenlenen programa göre bütün Türkiyenin öğretmen ihtiyacını karşılayacak 1945-1955 arası mezunlarının 40.000 köyde sarfedecekleri değerli hizmetler. 1) Ayda 20 liradan ibaret ücretlerle nakdî, 2) dağıtılacak arazi üzerindeki faaliyetlerden elde edilecek mahsüllerle aynı şekilde

karşılacaktır. Yeni reform 1945-1947 arası üç yıllık tecrübeyi gözönüne alınacak hizmetin ödemesindeki anarşik, hatta adaletsiz durumu düzeltecek, yeni tip köy muallimi, Devlet memurları rejimine tabi tutacaktır. Nitekim bunun için gerekli her türlü malî tedbir alınmış, köy öğretmeni aleyhine olan malî adaletsizlik ortadan kalkmıştır⁴.

İkinci mesele, köy öğretmenliği, iş bölümünden mahrum iptidai cemaatlerin "her şey" olan entellektüel tipine sokma şeklinde formüllenebilir. Yeni reform, muallimin aslî vazifesini öğretim ve kültür mihrakı etrafında tasarlamakta, bununla beraber kültür ve iş terbiyesini mezcetmekte, irfan ordusunda kültür seviyesi kâfi yükseklikte olmayan köy öğretmenini şehirdeki meslekdaşı ve talebe kütlesi karşısında kültürce kıyafetsizlik durumundan kurtarmayı düşünmektedir.

Üçüncü mesele şayia olma hududunu geçmemekle beraber 1940-1950 devresinin son yıllarında hiç değilse "söylenti", "özenti" ve "belirti" si olan garip bir temayül ile alâkalıdır. Bu temayül aynı devrenin eski ve yeni iki kültür merkezinde, İstanbul ve Ankarada Dernekleri, Mecmuaları, bazan Gazetelerde sahife ve sütunları bulunan sol cereyanın, öğretim çevrelerine, gazetelere resmî ve hususi teşekküllere sızma ve yer edinme teşebbüslerine bağlıdır. Keza üç Garp dilinden başka bir dilin ve edebiyatının, bir kelime ile İslavistik'in Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde ders ve Enstitü olarak teşkilâtlandırılmasından çok bahsedildiği, hatta bazı teşebbüslerin yapıldığı bir sırada bu teşebbüsü "1945-1955 arasındaki on yıl esnasında 40.000 köyün öğretmen ihtiyacını karşılayacak, programı bulunan Enstitüler"e kadar götürme, ancak koyu ve katı bir sağ ideolojinin Arapça öğretme arzusunu güden psikolojinin bir başka çeşididir. Yüksek öğretimin yabancı dillerle alâkalı dalları için belki düşünülebilecek, hattâ düşünülmesi de mahzurlu olmayan bir tasavvuru. 40.000 Türkiye köyünün çocuklarını köy öğretmeni olmak üzere yetiştiren 22 Enstitüde tatbi ketmenin açık ne mânası olabilir? Öte taraftan Birinci Dünya Harbinden önce Çarlık Rusyasının, 1917 den sonra Sovyetizmin Rusyada Sovyet müstemlekesi olan Türk ülkelerinde, nihayet 1945'i takip eden devrede Sovyet Peyki memleketlerde Rusçanın bütün öğretim dallarına girmesi siyasetine bağlı kültür politikası tasarlanmasın, tasarlayan bir zümrenin bulunmasına rağmen yürütülemeyeceğine göre 1947 de yeni Maarif Vekilinin verdiği cevap bugün için de yetesiye

4) Bu cevap dolayısıyla "Köy Enstitüleri" nin sol ideoloji ocakları haline sokuldukları söylentilerini ve bu hususta neşredilen vesikaları konuşmamızda konu dışı bırakıyoruz. İleride terbiye ve tedvin sosyolojilerinin yaptığımız tatbikatını, iktisat ve doktrin sosyolojileri yönünden de ele almak isteriz.

aydınlattıcıdır. Bununla beraber sol'un en sol şeklinin bile gelişebileceği bir demokratik vasat içinde böyle bir arzu, Fransızca, Almanca, İngilizce yanında Rusçanın da bulunması arzusu, daima karşılaşılabileceğimiz bir arzudur ve daima böyle bir meseleden bahsetmek isteyenler bulunacak, fakat yersiz ve maksatlı bir düşünce olduğu derhal anlaşılacaktır.

İşte Enstitülerin kuruluşlarının yedinci senesinde aynı partiye mensup yeni bir Maarif Vekilinin icraatı ile başlıyan, bugünkü "Köy Enstitülerinin yeniden açılması talepleri" nin ortaya çıkmasına başlangıç teşkil eden reform, aşağı yukarı bu beş noktada hülâsa edilebilir. Vaktin darlığı daha etraflı olmağa müsaade etmemektedir.

— IV —

Görülüyor ki bahis mevzuu olan şey, kültür ve terbiye tarihimizin elli şı kadar sene önceki "Maarif Umumiye Nizamnamesi" ile başlıyan, Cumhuriyet devrinde "Köy Muallim Mektebi" ve "Eğitmen ordusu" sayfalarıyla devam eden, nihayet 1940 de "Köy Enstitüsü" ile genişliyen bir milli dâvadır. Bu son genişletilmiş şekil, 1940-1947 arasında sınanmış, 1947-1966 arasında da beş noktada topladığımız düzeltmelere vakit vakit tâbi tutulmuş, bu arada "Köy Enstitüleri" adı, bunlardan önceki "Köy Muallim Mektepleri" ne çevrilmiştir. Basit bir ad değiştirmeden sarfınazar edilirse eski "Köy Enstitüleri" yerinde durmakta, yalnız iç yapısında öğretmenliği, İngiliz sosyoloğu P. Stirling ifadesiyle "mistik bir medeniyet ve teknoloji misyonerleri "olmaktan çıkararak asıl meslekî ve terbiyevî fonksiyonuna başlıyan bir düzeltme vukua gelmektedir. Bu izahat, 17 Nisanlarda "Köy Enstitülerinin yeniden açılması" talebinin ne kadar yersiz ve mânasız olduğunu gösterir zannediyorum. Aksi takdirde beş noktada topladığım reformların tekrar reforme edilerek 1940 daki şekillerine çevrilmesi isteniyor demektir. Yani yukarıdaki beş noktaya göre yirmi yıl köy öğretmeni olmaya mahkûm edilmiş Enstitü mezunlarına bir sembolik ücret verilecek, fakat kendileri geçimleri için ziraat ve hattâ —köy zanaatleri mânasına— sınaî istihsâl geliri elde etmeye, müstahsil olmaya teşvik edilecek, teknik öğretim ve "elişi öğretimi" kültür tedrisatına tercih olunacak, şayia doğru ise yabancı dil olarak da Rusca öğretilecek, 1940-1947 devresine ait vesikalara göre de yersiz, mânasız bir schirli -- köylü ayırımı, yaulış bir sınıf ideolojisini telkin müessesesi haline sokulacak, bütün bu taleplerin başında da müesseselerin adı yeniden ve mutlaka "Köy Enstitüleri" ne çevrilecektir!! Takdir edersiniz ki bu dâleklerden bir kısmı ancak ve ancak siyasi bir partinin programına

girebilir. Bu itibarla 1947 reformundan sonra arada geçen yirmi yıla her 17 Nisanında bir Enstitüli retmenlerle —ki bunlar Köy Enstitle-
rinin fedakr vatan evldları kittedi olmayıp daha ziyade mahdut
sevk ve idarecilerdir— Enstitü dışındaki işsiz Entellektüel’leri daha
ziyade bir “Tkriye ifti Partisi” kadrosu içinde görmek uygun
olur⁵.

şunu da söylemek isterim: Gerek birinci 1940-1947 devresinde bir
gok Köy Enstitüsünü yerinde görmüş, 1947 den sonra da aynı Enstitle-
rin buldukları köy çevrelerinde isim değiştirmiş üretim messesele-
rini incelemiş, bu maksatla bazılarında bir kaç gün misafir kalmış bir
mşahdedici sıfatı ile vardığım kanaat şudur: Eski “Köy Muallim Mekte-
bi” ni, sonraki “eğitmen” tecrübelerini takip eden Enstitü tecrübesi,
eyrek asır esnasında hamleli bir davranışın rasyonel tedbirlerle beslen-
mesine yardım etmiştir. Hamleli davranış biraz şahsî tesirlerin eseri iken
rasyonel tedbirler aynı hamleli davranışı destekleyen bir siyasi partinin
yine kendisi tarafından alınmıştır. Hatta hamleli davranışa katılan “milli
şef”, aynı zamanda bu tedbirlere de lüzum gören “milli şef”tir. 1947 nin
reformcu Maarif Vekili de 1940 yılının hamleci Maarif Vekili kadar Dev-
let Reisinin, C.H.P. nin, netice olarak Parlemlentonun teşvikleri, alkışla-
riyle beslenmişlerdir. Gerçekten 1940 ve 1947 deki B.M.M. müzakereleri
tetkik edilirse vekillerin konuşmaları, sorulan sallere verdikleri cevaplar
bir birinden sayıca ve heyecanca geri kalmayan “Bravo!” larla çeşitli ka-
bul ve takdir ifadeleriyle karşılanmıştır. Binaenaleyh Köy Enstitülerinin
kuruluşları kadar islh edilmeleri de iki tarihi nım “milli irade” sine
bağlanabilir.

Bununla beraber gerek 1947 reformu, gerek sonraki değişiklikler,
1940 yılında kuruluşunun bazı faydalı taraflarından mahrum etti ise, bu
faydalı taraflar —eğer varsa— ancak gayri siyasi, tamamıyla ilm ve pe-
dagojik karakterde olacağına göre yeniden ele alınabilir. Nitekim Köy

5) O sıralarda her nedense hüküm süren “ztrke” fantezi ve heze-
yanının tesiriyle İngilizce, “Centlemen” “Sportmen” ve benzerleri taklit
edilerek bir taraftan “ğretmek” masdarının aslı maddesi, teyandan
Anglo-Sakson ve Cermen dillerine mahsus “adam” mânasına “men” in
keyfi birleştirilmesiyle uydurulan “ğretmen”, öte taraftan aslı Ltince
scola’ya bağlı Schule, Ecole, School. lere benzetilen ve “okumak” masda-
rının aslı maddesi ile birleştirilerek iml edilmiş “okul” yan yana getirile-
rek vücude getirilen “köy ğretmen okulları” tarzında isimlendirilme,
Türkçe “Köy Muallim Mektepleri” yerine kullanılmıştır. Hakiki ve tabii
Türkçe ile hiç bir alkası olmayan bu iki uydurma kelime, bir ağaç bağrın-
daki taş gibi dil uzviyetine otorite kanalı ile yerleştirilmiş bir ur olup te-
davi edilmesi de pek mümkün değildir.

Enstitülerinin kuruluşu sıralarında H. A. Yücel'in Maarif Vekilliği esnasında Ziraat Vekâletinde bulunan Mülkiyenin eski iktisat Profesörü Dr. Ş. R. Hatipoğlu 27 Mayıs 1960 dan sonraki Koalisyon Hükümetlerinde Maarif Vekili olduğu zaman "Köy Enstitülerinin yeniden açılması" na yönelmiş ve siyasî bir davranış kılığına bürünmüş tezahürler karşısında bu yola B.M.M. nde ehemmiyetle işaret etmiş ve şöyle demişti:

— Bu müesseselerin faydalı olan prensipleri ve usulleri benimsenip mevcut öğretmen okullarında uygulanacaktır. Köy öğretmenlerinin köy hayatına âşina kılınmaları maksadiyle ziraat işletmeleri içinde staj görmeleri, iş terbiyesi almaları yeni statü nazarı dikkate alınacaktır. Ancak kendilerine toprak ve ziraat aletleri verilmeyecek, Öğretmene çiftçilik yaptırma usulleri diriltilmeyecektir. Yatık bölge okullarında meslek terbiyesi gösterildiği takdirde, köy enstitülerinin faydalı prensiplerinin tatbik edilmiş olmaktadır. Gerek bu işaret, gerek Köylü çocuklardan bol miktarda talebe halinde... gibi⁶.

Bu işaret, her zamanın demagojisine karşı gösterilecek bir davranıştır. Şu kadar var ki Prof. Dr. Ş. R. Hatipoğlu'nun işaretini ve diğer hususları anhyabilmek için "Köy Enstitüleri" isimli probleme *İdo'la*'ları, siyasî seciye taşıyan doktrinci düşünceleri ve bunlardan ilham alan demogojileri bir kenara atmak ve bu yiğitliği göstermek gerekir.

İşte aynı zamanda nazarı sosyoloji derslerimiz için de bir tatbikat denemesi olan konuşmamı burada bitiriyorum. Zannedersen bundan böyle 17 Nisan feryatlarıyla karşılaştığımız zaman davranışımız, etrafında mitolojiler, teolojiler yapılmış her hangi bir tabiat hâdisesini müşahede ve izah eden fizikei davranışının hemen hemen ve tıpatıp aynı olacak, bu davranış sizi yaygaracı ve gizli maksath gazete yazıları karşısında zihni ve hissi anarşiden de kurtaracaktır⁶.

6) Bk. İş ve Düşünce, 1966, S. 254, Sf. 10. Bu vesile ile Türk Terbiye Sosyolojisinin "Köy Enstitüleri" diye meşhur olmuş hâdisesi için B.M.M. müzakere zabıtları, "Ulus" un ilgili yıllara ait koleksiyonları, sayısı pek az taraflı veya tarafsız araştırmalar, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsündeki gazete kesikleri, yaşayan şahısların hatıraları.. akla gelen kaynaklar başındadır. Ecnebi müşahedecilerin yazdıkları olsa olsa turist ve gezginci intibaları sayılır. Bunlar arasında Kanadalı Mrs. F. Kirby'm eseri de vardır. Bir çok yazarlarımız bu eseri tek kaynak olarak ele almakla sathiliklerini, yerli bir meseleyi yerli kaynaklar dışında bir yabancı kadının hissi ve turistik intihalarına bağlamak gibi gösterişçi ve aşağılık duygusu ile örülü zihniyetlerini gösteriyor ve ciddi yabancı, yerli kaynaklar arasında hoş gitmeyenleri ise gözönüne almamak yolunu tutuyorlar.. Meselâ (Bizim Köy) ün İngilizce tercümesine önsöz, giriş, haşiye yazarlar, sonra Paul Stirling'in 1965 de çıkan eseri, daha sonra üç Maarif Müfettişinin (İsfendiyyaroğlu, Doğanay, Ali Uygur'un) raporları, Dr. Tevetoğlu'nun neşriyatı bu arada akla geliyor. Talebeler ve dinleyiciler arasında arzu edenlere istedikleri yerli ve yabancı bibliyografi teminine Enstitümüz hazırdir.